Wanda Nowara

WPŁYW ZAGRANICZNYCH INWESTYCJI BEZPOŚREDNICH NA DOCHÓD NARODOWY KRAJU GOSZCZĄCEGO

1. Wprowadzenie

Zagraniczne inwestycje bezpośrednie (ZIB) w gospodarce danego państwa są złożonym zjawiskiem ekonomiczno-społecznym. Powszechnie traktowane są jako najkorzystniejsza forma międzynarodowych przepływów kapitału oraz finansowania procesów restrukturyzacyjnych i rozwojowych. Ocenia się, iż dla kraju importera stanowią najbardziej efektywny sposób uzyskiwania bezpośredniego dostępu do nowoczesnych technik i technologii oraz dostępu do zagranicznych rynków zbytu. Rola ZIB jako czynnika wzrostu gospodarczego jest podkreślana i umacniana w ramach teorii wzrostu endogenicznego[1].

Konsekwencje przepływu inwestycji zagranicznych w formie bezpośredniej nie są dobrze rozpoznane w literaturze ekonomicznej. Mimo prowadzonych od wielu lat badań, brakuje jednoznacznej oceny efektów[2], a szczególnie ich wpły-

[1] Zasadniczo nie istnieją w literaturze teorie omawiające wpływ ZIB na gospodarkę kraju goszczącego, a rozważania teoretyczne koncentrują się na motywach dokonywania ZIB. Wśród licznych teorii na ten temat za najważniejszą uważa się teorię produkcji międzynarodowej J. Dunninga. Na podstawie motywacji dokonywania inwestycji zostały wyodrębnione przez J. Dunninga cztery typy ZIB, a mianowicie poszukujące zasobów, rynków zbytu, wyższej efektywności oraz korzyści strategicznych. Typ inwestycji z kolei w dużej mierze determinuje skutki występujące w kraju goszczącym. Na temat teorii produkcji międzynarodowej oraz typów ZIB zob. J. Dunning, *Multinational Enterprises in the Global Economy*, Addison-Wesley, Wokingham 1993, s. 56–60.

[2] Inwestycje zagraniczne wywołują w kraju goszczącym wiele efektów, które zasadniczo można podzielić na ekonomiczne i pozostałe, głównie o charakterze politycznym bądź socjologicznym. Skutki ekonomiczne to pozytywne i negatywne oddziaływanie inwestycji w zakresie transferu technologii, zatrudnienia, bilansu płatniczego, dochodu narodowego i konkurencyjności gospodarki. Szerzej zob. W. Nowara, *Wpływ zagranicznych inwestycji bezpośrednich na gospodarkę kraju goszczącego*, prace doktorskie, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2000.

wu na dochód narodowy stanowiący syntetyczny miernik gospodarki. Z jednej strony inwestycje zagraniczne mogą dynamizować dochód poprzez wypełnianie luki wewnętrznych oszczędności i powiększanie inwestycji krajowych, a także, oddziałując na inwestycje krajowe, uruchamiać mnożnikowe zmiany dochodu. Dodatkowo ZIB mogą dostarczać wpływów do budżetu państwa. Z drugiej strony, ZIB ograniczają wzrost dochodu narodowego, jeżeli wypierają inwestycje krajowe czy powodują spadek zysków inwestorów krajowych i/lub spadek popytu na dobra krajowe.

Kolejne części artykułu przedstawiają zagadnienie oszczędności i inwestycji, rachunku dóbr i usług, teorii wzrostu gospodarczego oraz sposobów mierzenia wpływu ZIB na dochód narodowy.

2. *Oszczędności i inwestycje*

Produkt narodowy brutto mierzy finalną produkcję, dochód oraz wzrost. Dochód rośnie, jeżeli zwiększają się zasoby czynników produkcji bądź ich wydajność. Inwestycje zagraniczne, w tym bezpośrednie, napływające do danej gospodarki krajowej stanowią dla niej dodatkowe źródło oszczędności niwelujące lukę między wielkością inwestycji globalnych a poziomem oszczędności wewnętrznych. Oszczędności zagraniczne[3], powiększając inwestycje krajowe, umożliwiają podniesienie stopy wzrostu dochodu i w efekcie dobrobytu. Dla kraju goszczącego ZIB mogą stanowić działalność dodatkową (komplementarną) bądź działalność alternatywną (substytucyjną) w stosunku do działalności podejmowanej przez krajowych przedsiębiorców. W pierwszym przypadku działa mechanizm przyciągania inwestorów zagranicznych przez inwestorów krajowych, a w efekcie również dalszego pobudzania inwestycji krajowych przez nowe przedsięwzięcia kapitału zagranicznego. Suma oszczędności inwe-

[3] Oszczędności zagraniczne netto są sumą napływu kapitału długookresowego do kraju goszczącego (w tym ZIB) pomniejszone o odpowiadające im wypływy. Oszczędności zagraniczne netto mogą być małe nawet wtedy, kiedy strumień napływu jest duży w stosunku do oszczędności krajowych. Dzieje się tak, gdy państwa z jednej strony importują kapitał, a z drugiej eksportują. Zjawisko to można zaobserwować nie tylko w państwach rozwiniętych, ale także rozwijających się. Udział ZIB w oszczędnościach krajowych różni się w zależności od kraju, a jego wpływ na oszczędności niekoniecznie jest identyczny z oddziaływaniem całkowitego strumienia kapitału zagranicznego. Na przykład inwestycje *od podstaw* zwiększają krajowe oszczędności i inwestycje i ich wpływ może być bardziej bezpośredni oraz większy niż inne formy zagranicznych oszczędności. Zob. L. Tesar, *Saving. Investment and International Capital Flows*, „Journal of International Economics" 1991, Vol. 31, No. 1–2, s. 55–78.

stowanych w gospodarce w takiej sytuacji rośnie. W drugim przypadku inwestycje zagraniczne mogą prowadzić do zmniejszenia oszczędności wewnętrznych zgodnie z typowym mechanizmem wypierania, w odniesieniu do gospodarki otwartej[4]. Stopień substytucji bądź komplementarności oszczędności wewnętrznych i zagranicznych zależy od stopnia rozwoju i poziomu technologii w gospodarce przyjmującej kapitał.

W praktyce nie jest łatwo odpowiedzieć na pytanie, czy konkretna inwestycja jest działalnością dodatkową, czy alternatywną. Przykłady Argentyny i krajów Azji Wschodniej wskazują, że ZIB dokonywane w dziedzinach nowych dla danego kraju stanowią inwestycje komplementarne[5]. Analiza Chile i kilku państw afrykańskich wskazuje, iż ZIB lokowane tam w przemyśle wydobywczym i podobnych stanowią substytut inwestycji krajowych[6]. Badania P. O'Sullivana[7] dotyczące Irlandii wykazały pozytywny wpływ ZIB na wielkość inwestycji globalnych, sugerując dominację efektu komplementarności nad efektem substytucyjności pomiędzy inwestycjami zagranicznymi i krajowymi. Podobne badania zostały przeprowadzone przez UNCTAD dla 39 państw rozwijających się. W 10 krajach pojawił się efekt komplementarności, w 10 efekt substytucyjności, natomiast w pozostałych 19 dwa przeciwstawne efekty zneutralizowały się[8]. Interesujące jest, iż żaden z badanych krajów Ameryki Łacińskiej nie znalazł się w grupie dominacji efektu komplementarności, zaś żadne z państw azjatyckich nie należy do grupy o przewadze efektu substytucyjności. Kraje afrykańskie znajdują się we wszystkich 3 grupach.

Znaczenie ZIB w generowaniu oszczędności jako źródła wydatków inwestycyjnych w kraju goszczącym jest różne. W latach 70. K. Griffin[9] i T. Weisskopf[10] wykazali negatywną korelację pomiędzy napływem kapitału zagranicznego i wzro-

[4] B. Liberda, *Inwestycje zagraniczne, oszczędności wewnętrzne i polityka gospodarcza* w: *Kapitał zagraniczny w Polsce*, red. Z. Sadowski, Bellona, Warszawa 1999, s. 15.

[5] Odnośnie do Argentyny zob. D. Chudnovsky, A. Lopez, F. Porta, *Market or Policy Driven? The Foreign Direct Investment Boom in Argentina*, Oxford Development Studies 1997, No. 25 (2), s. 173–188; odnośnie do krajów Azji Wschodniej, tj. Indonezji, Malezji i Tajlandii, zob. K. Jomo, *Southeast Asia's Misunderstood Miracle*, Westview, Boulder, Colorado and Oxford 1997, cyt. za: World Investment Report 1999, *Foreign Direct Investment and the Change of Development*, UNCTAD, New York and Geneva 1999, s. 172–173.

[6] Badania L. Riverosa, J. Vattera, M. Agosina, *World Investment Report 1999*, ... op.cit., s. 173.

[7] P. O'Sullivan, *Determinants and Impact of Private Foreign Investment in Host Countries*, „Monetary Internatioanl Review" 1985, Vol. 25, No. 4, s. 28–35.

[8] *World Investment Report 1999, Foreign...* op.cit., s. 189–191 oraz tabela VI.A.2, s. 192.

[9] K. Griffin, *Foreign Capital, Domestic Savings and Economic Development*, Bulletin of Oxford University, Institute of Economics and Statistics 1970, May, s. 99–112.

[10] T. Weisskopf, *The Impact of Foreign Capital Inflow on Domestic Savings in Underdeveloped Countries*, „Journal of International Economics" 1972, No. 2, s. 25–38.

stem oszczędności krajowych. Późniejsze badania M. Feldsteina[11] również wskazują, że mimo otwartości gospodarki inwestycje są z reguły silnie skorelowane z oszczędnościami krajowymi. Stopień korelacji pomiędzy krajowymi inwestycjami a krajowymi oszczędnościami uzyskany przez niego w badaniach był bardzo wysoki i wynosił 0,91 dla 23 krajów OECD w latach 1960–1973. Na tej podstawie M. Feldstein sugeruje, że oszczędności zagraniczne nie stanowiły ważnego źródła oszczędności w krajach rozwiniętych[12]. W latach 70. i 80. korelacja ta była nieco niższa (0,8 i 0,7). Podobne rezultaty uzyskali M. Dooley oraz F. i D. Mathieson[13] analizując kraje rozwijające się, przy czym współczynniki korelacji były nieco niższe, co może oznaczać, że w krajach słabiej rozwiniętych ZIB odgrywają większą rolę w finansowaniu inwestycji. Natomiast obniżenie stopnia korelacji między inwestycjami i oszczędnościami krajowymi od połowy lat 70. wynika prawdopodobnie ze zwiększenia przepływów kapitału w skali światowej.

Oprócz opisanego powyżej bezpośredniego wpływu ZIB na oszczędności kraju goszczącego, inwestycje zagraniczne także oddziałują pośrednio na wielkość oszczędności, zarówno gospodarstw domowych, jak i rządu. Wzrost zatrudnienia czy rozwinięcie współpracy z lokalnymi dostawcami powoduje, poprzez wzrost płac i dochodów przez nich uzyskiwanych, zmiany dystrybucji dochodu, zwiększając tym samym prawdopodobnie stopę oszczędności[14]. Poza tym, w zależności od polityki ZIB w kwestii transferu za granicę zysków oraz płac, inwestycje zagraniczne dodatkowo zwiększają lub zmniejszają oszczędności krajowe w porównaniu do alternatywnych inwestycji krajowych. ZIB uczestniczą także w dochodach rządowych poprzez podatki, umowne opłaty etc. oraz poprzez podatki płacone przez ich pracowników i dostawców. Udział ZIB we wpływach podatkowych kraju goszczącego jest zależny od stóp podatkowych, możliwości ich egzekwowania i wielkości produkcji, która jest przedmiotem opodatkowania. W praktyce ZIB mają różne możliwości unikania płacenia podatków, ale pomimo to udział ZIB w dochodach rządowych kraju goszczącego często jest znaczący[15].

---

[11] M. Feldstein, C. Horioka, *Domestic Savings and International Capital Flows*, „Economic Journal" 1980, V. 90, s. 314–329 oraz M. Feldstein, P. Bacchetta, *National Savings and International Investment*, NBER Working Paper 1989 No. 3164.

[12] Jest to pewna nadinterpretacja uzyskanych wyników. Wyniki mówią jedynie, iż istnieje silna korelacja dla oszczędności krajowych i inwestycji. By wyciągać wnioski odnośnie do oszczędności zagranicznych, należałoby policzyć współczynnik korelacji i stwierdzić, że np. wynosi 0,2.

[13] M. Dooley, F. i D. Mathieson, *International Capital Mobility: What Do Savings-Investment Correlation Tell Us?*, IMF Staff Papers 1987, Vol. 34, No. 3, s. 503–530.

[14] Oszczędności gospodarstw domowych są pozytywnie skorelowane z tempem wzrostu dochodów do dyspozycji oraz wysokim tempem wzrostu gospodarki. Zob. B. Liberda, *Oszczędności w teoriach konsumpcji i wzrostu*, „Ekonomista" 1996, nr 3, s. 325–342.

[15] Udział podatków płaconych przez ZIB krajom goszczącym w ich ogólnych przychodach jest niekiedy bardzo duży. Na przykład amerykańskie inwestycje bezpośrednie miały w 1989 roku

Analizując wpływ ZIB na dochód należy zastanowić się najpierw, w jakim stopniu ZIB przyczyniają się do wzrostu inwestycji globalnych w kraju goszczącym. Teoretycznie można wyróżnić trzy sytuacje: pierwsza – kiedy ZIB powodują wzrost zasobów kapitału rzeczowego kraju o swoją wartość, druga – kiedy kapitał rzeczowy kraju wzrasta w stopniu mniejszym niż ZIB i trzecia – kiedy inwestycje globalne w kraju przewyższają początkową wartość ZIB poprzez wywołane w gospodarce sprzężenia. Pierwsza i trzecia sytuacja znalazły swoje potwierdzenie w literaturze. H. Chenery[16] i P. Rosenstein-Rodan[17] udowadniają, że każdy dolar napływający w formie ZIB powoduje wzrost inwestycji globalnych w kraju goszczącym również o jednego dolara. Do lat 80. była to powszechnie przyjmowana zależność. Jest to jednakże tylko jeden z możliwych przypadków. Inwestycje zagraniczne, poprzez mechanizm akceleratora, zmieniają poziom dochodu, produkcji, konsumpcji, eksportu i importu[18] oraz poziom oszczędności krajowych, a stąd mogą zwiększać bądź zmniejszać ostateczny poziom inwestycji globalnych. R. Lubitz[19] na przykładzie Kanady wykazał, że napływowi każdego dolara w formie ZIB towarzyszy wyłonienie się około 2,5 dolara inwestycji. Również badania przeprowadzone przez E. Borensztein, J. DeGregorio i J. Wha.Lee[20] w 69 krajach rozwijających się wykazały, iż każdy zainwestowany dolar zwiększa inwestycje globalne od 1,5 do 2,3 raza w stosunku do strumienia ZIB. Różne rezultaty badań wynikają z przyjęcia odmiennych definicji ZIB w zastosowanej metodologii, a przede wszystkim z uwzględnienia lub nie, oprócz bezpośredniego, również pośredniego oddziaływania ZIB.

---

w wielu państwach przeszło 5-procentowy udział w dochodach. Zob. World Investment Report 1992, *Transnational Corporations as Engines of Growth*, UNCTAD, New York 1992, s.115, tabela V.1.

Zwiększone wpływy podatkowe z ZIB mogą pomóc rządowi, ale mogą też zniechęcać do podejmowania produkcji międzynarodowej w kraju goszczącym i potencjalni inwestorzy ulokują ZIB gdzieś indziej. Podatki mogą stwarzać bodźce dla inwestorów do przesunięcia zasobów pomiędzy sektorami czy przemysłami. Ocena wpływu polityki rządowej na oszczędności zależy od wykorzystania dochodów. Na przykład dochody podatkowe wykorzystywane na rozwój infrastruktury mogą być klasyfikowane jako oszczędności, podczas gdy te same dochody przeznaczone na wydatki administracyjne stanowić będą konsumpcję.

[16] H. Chenery, A. Strout, *Foreign Assistance and Economic Development*, „American Economic Review" 1966, nr 56, s. 679–733.

[17] P. Rosentein-Rodan, *International Aid for Underdeveloped Countries*, „The Review of Economics and Statistics" 1961, No. 43, s. 222.

[18] Na temat wpływu ZIB na import i eksport zob. dalej punkt 3.

[19] R. Lubitz, *The United States Direct Investment in Canada and Canadian Capital Formation* w: R. Caves, G. Reuber, *Capital Transfers and Economic Policy: Canada 1951–1962*, Harvard Press University, Cambridge 1971, rozdział 4.

[20] E. Borensztein, J. deGregorio, J. Wha.Lee, *How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth*, NBER Working Papers 1995, No. 50–57.

Wpływ ZIB na inwestycje globalne należy rozpatrywać w kontekście efektów bezpośrednich i pośrednich. Potwierdzają to wyniki badań uzyskanych przez F. Loo[21]. W skonstruowanym przez siebie prostym modelu, w pierwszej wersji uwzględnił on jedynie efekty bezpośrednie oddziaływania ZIB na gospodarkę, a następnie rozwinął model tak, by obejmował także efekty pośrednie: konsumpcję, eksport i import. Uzyskane przez F. Loo rezultaty wskazywały, że napływ każdego 1 dolara w formie ZIB, przy uwzględnieniu tylko efektów bezpośrednich, powoduje wzrost inwestycji całkowitych o 1,4 dolara. Oznaczałoby to, że ZIB powiększają zdolności produkcyjne gospodarki. Natomiast uwzględniając efekty pośrednie wynikające z działalności ZIB okazało się, że inwestycje całkowite wywołane napływem 1 USD rosną w przedziale 0,54–0,99 USD. Na tej podstawie F. Loo wysunął wniosek, że efekty pośrednie działalności ZIB mogą być negatywne bądź pozytywne. ZIB wpływa pozytywnie na import, co powoduje spadek dochodu narodowego oraz wartości akceleratora, natomiast na eksport oraz konsumpcję inwestycje wpływają negatywnie, co również powoduje obniżenie wartości dochodu narodowego oraz akceleratora. Powyższe dwa efekty stanowią przeciwwagę dla dodatniego wpływu ZIB na wielkość inwestycji globalnych w równaniu dochodu narodowego. Oznacza to, że bezpośrednie oddziaływanie ZIB powiększające inwestycje całkowite jest eliminowane przez efekty pośrednie. Można powiedzieć, że ZIB stanowią substytut inwestycji krajowych. W ostatecznej konkluzji F. Loo sugeruje, że nie można zakładać, iż każdy napływ ZIB zwiększy zdolności produkcyjne gospodarki. W związku z tym ważne jest dokładne przeanalizowanie sposobu wykorzystania zagranicznego kapitału, tzn. czy rośnie import maszyn, czy też rośnie popyt w gospodarce wewnętrznej.

Kanałem, przez jaki ZIB wpływają na wzrost produkcji, jest nie tylko samo powiększenie wielkości kapitału, ale także oddziaływanie ZIB na wydajność czynników produkcji i na ich efektywne wykorzystanie. Większa wydajność czynników produkcji może być osiągnięta dzięki postępowi technicznemu, akumulacji kapitału ludzkiego, efektywniejszej alokacji czynników produkcji czy też korzyści skali. B. Liberda[22] definiuje ZIB jako inwestycje w kapitał trwały, jak również stosowane technologie i know-how. Wiele czynników wzrostu identyfikowanych przez teorie wzrostu, zwłaszcza endogenicznych, może być inicjowanych lub wspomaganych przez ZIB. Wykorzystanie tego potencjału wymaga jednakże sprzyjającego klimatu ekonomicznego. W przypadku jego braku ZIB mogą nawet oddziaływać negatywnie. J. Bhagwati[23] wysunął na tej podsta-

[21] F. Loo, *The Effect of Foreign Direct Investment on Investment in Canada*, „The Review of Economics and Statistics" 1977, No. 3, s. 474–475.

[22] B. Liberda, *Inwestycje...*, op.cit., s. 18.

[23] J. Bhagwati., *Anatomy and Consequences of Exchange Control Regime*, „Studies in International Economic Relations" 1978, No. 10.

wie hipotezę, że w krajach zorientowanych proeksportowo korzyści płynące z ZIB są większe niż w krajach prowadzących politykę antyimportową. Hipoteza ta została następnie potwierdzona empirycznie przez V. Balasubramanyama, M. Salisu i D. Sapsforda[24].

Warto także wspomnieć o likwidacji inwestycji, czyli inaczej o dezinwestycji. W przypadku jej wystąpienia zmniejszają się potencjalne inwestycje krajowe. Istnieje kilka teorii dotyczących dezinwestycji. Najbardziej znana to teoria „odwrotna" J. Boddewyna[25]. Powstała ona na podstawie paradygmatu eklektycznego J. Dunninga i określa warunki, przy których dochodzi do dezinwestycji[26].

3. *Bilans handlowy*

Jedną ze składowych PNB stanowi eksport netto, czyli saldo bilansu handlowego. Napływający strumień ZIB może pogorszyć bilans handlowy[27] poprzez wzrost importu towarów i usług, obniżenie eksportu lub kombinację obu tych czynników. Transfer kapitału nie musi, choć może implikować import fizyczny dóbr kapitałowych. Rzeczywiste przepływy i ich struktura zależą od kosztów komparatywnych w kraju macierzystym, kraju goszczącym i na rynku świato-

[24] V. Balasubramanyam, M. Salisu, D. Sapsford, *Foreign Direct Investment and Growth in EP and IS Countries*, „Economics Journal" 1996, Vol. 106, s. 94–95.

[25] J. Boddewyn, *Theories of Foreign Direct Investment and Divestment: A Classificatory Note*, „Management International Review" 1985, Vol. 25, No. 1, s. 57–65. Artykuł zawiera także klasyfikację teorii dezinwestycji.

[26] Zgodnie z tą teorią likwidacja ZIB następuje wtedy, gdy: 1) kończy się posiadana przez firmę przewaga konkurencyjna lub 2) przy jej dalszym istnieniu nie występują większe korzyści z wykorzystywania przewagi konkurencyjnej samodzielnie przez firmę niż ze sprzedania jej czy wypożyczenia firmom zagranicznym lub 3) internalizacja poprzez produkcję za granicą nie jest już korzystna.

[27] Oprócz rachunku dóbr i usług wielkość PNB obejmuje także rachunek dochodów, czyli transakcje związane z transferami zysków, w tym dywidendy. Zyski są funkcją inwestycji skumulowanych, czyli zasobów. W przypadku uzyskiwania pozytywnych wyników ekonomicznych przez ZIB powinien nastąpić transfer zysków za granicę, ale zależnie od ich redystrybucji będzie lub nie będzie istniał rzeczywisty przepływ. Przedsiębiorstwo macierzyste może także prowadzić politykę, w której nastąpi formalny transfer zysków połączony z (równie formalnym) dochodowym transferem kapitału. Do tej części bilansu włączane są również niekiedy takie płatności z tytułu wykorzystywania przez przedsiębiorstwo-córkę wiedzy technicznej od przedsiębiorstwa macierzystego, jak opłaty licencyjne oraz opłaty z tytułu honorariów (w klasyfikacji MFW dochody z tytułu własności) i/lub płatności z tytułu dostarczanych przez przedsiębiorstwo macierzyste usług, np. zarządczych, marketingowych (w klasyfikacji MFW inne dobra i usługi). Zob. W. Smits, *Foreign Direct Investment and Export and Import Value*, „De Economist" 1988, No. 1, s. 94–95.

wym. W sytuacji niewykorzystanych zasobów wytwórczych w kraju goszczącym może także pojawić się efekt popytowy. Wówczas dodatkowe inwestycje – napływ ZIB – prowadzą do okresowego wyższego poziomu aktywności gospodarczej i uruchamiają mechanizm mnożnikowy, który kończy się wzrostem popytu na dobra importowane i dotychczas eksportowane[28].

Rozpatrując strukturalne zmiany w bilansie handlowym należy zauważyć, że ZIB, produkując określone dobro, mogą same wpływać na ilość i wartość eksportu i importu samego tego dobra, a także – poprzez komplementarność i substytucyjność produkcji oraz konsumpcji – wpływają na handel innymi dobrami (surowcami, półproduktami, dobrami finalnymi i usługami). Konkretne zmiany w handlu zależą od relacji kosztowych pomiędzy dobrami. Wyżej opisane efekty są bardzo złożone i niemożliwe jest określenie dokładnych kierunków zmian w bilansie wywołanych przez ZIB. Tak dalece jak można to zbadać nie występują jednakże inne skutki działalności ZIB niż inwestycji krajowych, toteż analizę ograniczyć można do bezpośrednich efektów, tj. skutków handlowych w sektorach, w których ZIB się znajdują.

W literaturze znajdują się prace teoretyczne opisujące związek między handlem międzynarodowym a ZIB. Z jednej strony, handel międzynarodowy i ZIB mogą być substytutami, jeżeli celem inwestycji jest uniknięcie barier celnych lub też zmniejszenie kosztów transportu związanych z obsługą danego rynku[29]. Z drugiej strony, handel międzynarodowy i ZIB mogą być względem siebie komplementarne. W przypadku braku ograniczeń handlowych wobec ZIB, w których wykorzystuje się niskie koszty produkcji, inwestycje te mogą przyczyniać się do kreowania handlu, jeżeli są podejmowane w celu obsługi rynku światowego bądź regionalnego[30]. Wynika stąd, że motywy, które skłaniają przedsiębiorstwa międzynarodowe do inwestowania w danym kraju, wywierają bezpośredni wpływ na ich orientację produkcyjną, a więc mają również wpływ na handel zagraniczny.

Do najbardziej znanych teoretycznych modeli oddziaływania ZIB na obroty towarowe kraju goszczącego zalicza się neoklasyczne koncepcje A. Schmitza

---

[28] Rozpatrując ZIB jako inną możliwość dla kapitału pożyczkowego należy zwrócić uwagę na fakt, że w większości przypadków można oczekiwać, iż rzeczywiste transfery częściej składają się z dóbr kapitałowych w przypadku ZIB niż w przypadku kapitału pożyczkowego. Badania potwierdzają tę tezę szczególnie w odniesieniu do krajów słabiej rozwiniętych (zob. World Investment *Report 1992* ... op.cit., s. 215–216). Wynika to ze specyficznych stosunków zależności pomiędzy przedsiębiorstwem macierzystym i jego filiami. Napływ kapitału w formie ZIB w porównaniu do kapitału pożyczkowego oznacza więc przede wszystkim zmiany struktury bilansu dóbr i usług, ale zmianie ulec może także saldo bilansu.

[29] P. Krugman, *Increasing Returns and Economic Geography*, „Journal of Political Economy" 1991, V. 99, s. 183–199.

[30] E. Helpman, *A Simple Theory of International Trade with Multinational Corporations*, „Journal of Political Economy" 1984, Vol. 92, s. 451–471.

i R. Helmbergera[31] oraz D. Purvisa[32]. Autorzy ci wykazują, że ZIB są w stosunku do handlu międzynarodowego komplementarne, jeśli funkcje produkcji charakterystyczne dla analizowanych krajów są różne. Oznacza to, że jeśli inwestycja zagraniczna jest komplementarna w stosunku do obrotu towarowego, to kreuje ona i/lub rozwija sprzyjające warunki dla importu jednego dobra i dla eksportu innego dobra. Zatem taki rodzaj ZIB powoduje rozwój handlu. Jeżeli zaś początkowy napływ kapitału ogranicza lub eliminuje sprzyjające warunki dla importu jednego produktu i dla eksportu innego produktu, to taki rodzaj inwestycji zagranicznej jest substytucyjny w stosunku do handlu towarowego. Jest to więc przypadek, kiedy ZIB umożliwia podjęcie w kraju goszczącym produkcji konkurencyjnej w stosunku do relatywnie korzystnej produkcji eksportowej kraju inwestującego[33]. Koncepcje neoklasyczne słabo opisują obserwowaną obecnie rzeczywistość. Współczesne powiązania między ZIB a handlem międzynarodowym lepiej wydają się wyjaśniać zintegrowane modele produkcji i handlu międzynarodowego, np. E. Helpmana czy J. Markusena[34].

Jako zasoby ZIB oddziałują na bilans obrotów bieżących w trzech kierunkach. Po pierwsze, powiększają one zdolności produkcyjne kraju, co prowadzi (przy odpowiednim poziomie popytu efektywnego) do wyższego poziomu wkładu importowanego w produkcji, a na skutek wyższych zdolności produkcyjnych ZIB następuje podniesienie poziomu wydatków oraz zmiany w poziomie i w strukturze podaży. Celem ZIB jest zaspokajanie potrzeb rynku kraju goszczącego lub rynków zagranicznych (kraju inwestora i innych). Na podstawie danych statystycznych można zauważyć pojawiającą się długofalową tendencję do silniejszego wzrostu sprzedaży dokonywanej przez ZIB na rynkach zagranicznych niż na rynkach lokalnych[35]. W przypadku koncentracji na rynku

[31] A. Schmitz, R. Helmberger, *Factor Mobility and International Trade: Case of Complementality*, „American Economic Review" 1970, September, s. 761–767.

[32] D. Purvis, Technology, *Trade and Factor Mobility*, „Economic Journal" 1972, Vol. 82, No. 327, s. 979–999.

[33] K. Kojima, analizując procesy przepływów kapitałowych w formie ZIB, wysuwa wniosek, iż w zależności od tego, jak dalece ZIB są podejmowane w prokomparatywnie niekorzystnej gałęzi przemysłu, kreują one harmonijny handel towarowy i dlatego są zorientowane na handel. Bezpośredni i pośredni udział ZIB w gospodarce powoduje powstawanie korzyści netto dla dobrobytu dwóch krajów wziętych razem, podobnie jak w przypadku postępu technicznego, pomijając kwestie podziału korzyści pomiędzy te dwa kraje. K. Kojima, *International Trade and Foreign Investment: Substitutes or Complements*, „Hitotsubashi Journal of Economics" 1972, No. 4 oraz K. Kojima, *A Macroeconomic Approach to Foreign Direct Investment*, „Hitotsubashi Journal of Economics" 1973, No. 4, s. 1–27.

[34] Szerzej zob. E. Mińska, *Ewolucja teorii i praktyki współczesnych międzynarodowych stosunków gospodarczych*, w: *Teoretyczne i empiryczne aspekty współczesnych międzynarodowych stosunków gospodarczych*, red. T. Rynarzewski, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2001, s. 9–28.

[35] Tendencja ta jest szczególnie wyraźna w ekspansji amerykańskich korporacji działających w przemyśle przetwórczym i wskazuje na wzrost umiędzynarodowienia działalności ZIB. Nastąpił

lokalnym następuje ograniczenie importu, co wynika z substytucji importu przez produkty ZIB. Natomiast produkcja na rynki zagraniczne prowadzi do wzrostu ilościowego i wartościowego eksportu kraju goszczącego, jeżeli oczywiście zagraniczna elastyczność cenowa popytu jest wystarczająco wysoka.

Każdy strumień ZIB, na początku, pociąga za sobą pewien import i jeżeli import ten koncentruje się na nowoczesnych dobrach inwestycyjnych, dających nadzieję na zrewolucjonizowanie zasobów technologicznych kraju, to jest on bardzo pożądany. Niestety, w wielu krajach, szczególnie słabiej rozwiniętych, struktura importu spółek z kapitałem obcym często jest podobna do średniej krajowej. Dodatkowo występuje silne uzależnienie ZIB od importu zaopatrzeniowego. Szacuje się, że w początkowej fazie funkcjonowania inwestycji na 100 jednostek zainwestowanego kapitału przypada 40–60 jednostek importu[36]. W literaturze często podkreśla się, że przedsiębiorstwa zależne mają wyższą skłonność do importu niż podobne przedsiębiorstwa krajowe, a tym samym ZIB przyczyniają się do wzrostu importu kraju goszczącego[37]. Powodem tego jest fakt, iż transakcje pomiędzy przedsiębiorstwami macierzystymi i zależnymi są idealnym środkiem dla internacjonalizacji specyficznych korzyści firmy. Co więcej, handel między takimi przedsiębiorstwami umożliwia realizowanie zysków monopolowych i/lub realizowanie poprzez ceny transferowe przepływów finansowych w innych sytuacjach zabronionych[38]. Wysoka skłonność do importu często bierze się także z trudności sprostania wysokim standardom jakościowym przez krajowych producentów. Potwierdzają to badania E. Grahama i N. Anzai, H. Hilla oraz P. Naujoksa i K. Schmidta[39]. Ważna jest również mo-

---

wyraźny wzrost skłonności filii do eksportu z około 30 do 40% w ostatnich 20 latach. Największą skłonność do eksportu przejawiają amerykańskie filie działające w azjatyckich krajach nowo uprzemysłowionych. W latach 70. wyniosła ona aż 67% wartości sprzedaży. Zob. D. Levy, *International Production: Trends and Issues*, „STI Review" 1993, No. 13 s. 32 oraz World Investment Report 1996, Investment, Trade and International Policy Arrangements, UNCTAD, New York and Geneva 1996, s. 10, tab. IV.7.

[36] U. Płowiec, *Deficyt handlu zagranicznego Polski – zagrożenia i wyzwania*, w: *Handel międzynarodowy i inwestycje zagraniczne w latach dziewięćdziesiątych*, red. J. Rymarczyk, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, nr 801, Wrocław 1998, s. 207.

[37] World Investment Report 1983, Salient..., op.cit., s. 159.

[38] N. Hood, S. Young, *The Economics of Multinational Enterprise*, London 1979, s. 209–210 oraz D. Lecraw, *Some Evidence on Transfer Pricing by Multinational Corporations*, w: *Multinational Corporations*, ed. M. Casson, Edward Elgar Publishing Limited, London 1990, s. 352–369.

[39] E. Graham, N. Anzai, H. Hill, P. Naujoks oraz K. Schmidt wysuwają wnioski na podstawie szwedzkich korporacji transnarodowych. Wyniki przeprowadzonych przez nich badań statystycznych wskazują, że import szwedzkich filii z przedsiębiorstwa macierzystego jest bardzo wysoki i rośnie wraz z poziomem zaawansowania technologicznego przedsiębiorstwa macierzystego. Zob. E. Graham, N. Anzai, *The Myth of a De Facto Asian Economic Bloc: Japan's Foreign Investment*, „The Columbia Journal of World Business" 1994, No. 24 (3), s. 7–20; H. Hill, *Foreign Direct Investment and East Asian Economic Development*, „Asian Pacific Economic Literature" 1990,

tywacja dokonywania ZIB, tzn. im więcej inwestycji zagranicznych ogranicza się do składaków, czyli montażu podzespołów pochodzących w całości z zagranicy, tym zależność od importu zaopatrzeniowego jest silniejsza[40]. W literaturze można także odnaleźć nieliczne analizy, np. L. Lima[41], wskazujące, że ZIB nie wpływają na import kraju goszczącego lub w niewielkim stopniu obniżają jego poziom.

ZIB wpływają nie tylko na import, ale również na eksport kraju goszczącego. W przypadku gdy ZIB są dokonywane w przemyśle wydobywczym, często służą zabezpieczeniu zaopatrzenia w surowce przedsiębiorstwa macierzystego. W takiej sytuacji biorą one tylko udział w lokalnej działalności i nie wpływają na wartość eksportu, oprócz możliwych efektów wynikających z prowadzenia wymiany wewnątrzkorporacyjnej i stosowania cen transferowych[42]. Inwestycje nakierowane na produkcję i eksport półproduktów i/lub dóbr finalnych mogą doprowadzić do zwiększenia eksportu bardziej niż podobna działalność lokalna. Jest tak, ponieważ firma zależna może czerpać korzyści ze zdolności marketingowych oraz sieci sprzedaży przedsiębiorstwa macierzystego. Dla przedsiębiorstw lokalnych krok od produkcji krajowej do produkcji na eksport często jest bardzo trudny ze względu na wysokie koszty początkowe, szczególnie w przypadku zróżnicowanych produktów przemysłowych.

Możliwe jest, że rzeczywisty eksport ZIB jest mniejszy od potencjalnego z powodu ograniczeń eksportu wprowadzonych przez przedsiębiorstwo macierzyste w stosunku do przedsiębiorstw zależnych. Ograniczenia te są wprowadzane na zasadzie maksymalizacji zysku globalnego. Przedsiębiorstwo macierzyste, planując inwestycje, produkcję oraz sprzedaż w przedsiębiorstwach zależnych, bierze pod uwagę zyski globalne, a wyniki finansowe poszczególnych przedsiębiorstw nie są istotne. Ograniczenia mogą występować z następujących

No. 4, s. 21–58 oraz P. Naujoks, K. Schmidt, *Foreign Direct Investment and Trade in Transition Countries: Tracing Links – A Sequel*, Kiel Institute of World Economics Working Paper No. 704, Kiel 1990.

[40] Opisaną sytuację można zaobserwować np. w Polsce. Zob. B. Durka, J. Chojna, *Udział podmiotów z kapitałem zagranicznym w polskim handlu zagranicznym*, w: Inwestycje zagraniczne w Polsce, IKCHZ, Warszawa 1997, s. 63–80 .

[41] L. Lim, E. Pang, *Vertical Linkages and Multinational Enterprises in Developing Countries*, „World Development" 1982, No. 10(7) July, s. 585–595, cyt. za WTO Annual Report 1996 – *Trade and Foreign Direct Investment*, www. wiwi.unihalle.de/wiwi/lui/vwl/internat/Webstain/Lehre/ /Material/WTOReportTrade Investment.htlm - lipiec 1999.

[42] Wymiana wewnątrzkorporacyjna stanowi dużą część ogólnej wymiany handlowej na świecie i dotyczy ona nie tylko eksportu, ale także importu. Dane statystyczne wskazują, że obroty między filiami jednej korporacji rosną silniej niż ich sprzedaż niezależnym, zagranicznym firmom. Świadczy to o postępie w integrowaniu działalności wewnątrzkorporacyjnej. Zob. World Investment Report 1996, Investment..., op.cit., s. 108–109, tab. IV.5, IV.6 oraz A. Zorska, *Ku globalizacji*, PWN, Warszawa 1998, s. 121–125.

powodów. Po pierwsze, wzrastający eksport i zyski jednego przedsiębiorstwa zależnego postępują równolegle z obniżeniem sprzedaży i zysków innej filii. Jeżeli dane przedsiębiorstwo jest spółką joint ventures i stąd tylko część jego zysków pojawi się w przedsiębiorstwie macierzystym, globalne zyski obniżą się. Drugi powód związany jest z funkcjonowaniem odmiennych systemów podatkowych i odmiennych regulacji prawnych dotyczących transferów finansowych w poszczególnych krajach. Jak zostało już zauważone wcześniej, w pewnych okolicznościach ceny transferowe mogą być instrumentem maksymalizowania zysków globalnych. Jeżeli możliwości stosowania cen transferowych są efektywnie ograniczone poprzez warunki rynkowe i/lub regulacje rządowe, przedsiębiorstwo macierzyste może wykorzystać ograniczenia wielkości eksportu pewnych filii w stosunku do innych. Trzeci powód ograniczeń eksportu wynika z funkcjonowania porozumień kartelowych pomiędzy różnymi przedsiębiorstwami macierzystymi, które dokonują między sobą podziału rynku światowego.

Badania empiryczne koncentrują się na badaniu korelacji pomiędzy ZIB a eksportem i importem. W wielu przypadkach potwierdzają ważną rolę ZIB w eksporcie krajów goszczących, wykazując dodatnią korelację pomiędzy ZIB i skłonnością do eksportu, zarówno w państwach rozwijających się, jak i rozwiniętych. Dane statystyczne wskazują także, że w wielu państwach udział ZIB w eksporcie systematycznie od lat 70. się zwiększa[43]. Z kolei badania empiryczne dotyczące Hiszpanii i Portugalii udowodniły, że przedsiębiorstwa z kapitałem zagranicznym wykazują większą stopę zarówno eksportu i importu w stosunku do sprzedaży ogólnej niż przedsiębiorstwa krajowe. W Hiszpanii współczynnik importu ZIB był większy niż eksportu, co wywołuje ujemne saldo bilansu. Bardzo silna jest również chłonność importowa ZIB w krajach transformacji, co powoduje powstawanie deficytu bilansu obrotów bieżących w tych państwach[44]. Nieliczne analizy wskazują natomiast, że inwestycje zagraniczne nie wpływają na skłonność do eksportu w żadnym stałym kierunku[45].

Reasumując oddziaływanie ZIB na bilans dóbr i usług, nie można wyprowadzić jednoznacznego wniosku odnośnie do spowodowanych w nim zmian warto-

[43] W krajach azjatyckich (Malezja, Filipiny, Sri Lanka, Singapur, Tajlandia), a także w Meksyku i Paragwaju w latach 80. i początku lat 90., ZIB były odpowiedzialne za eksport w wysokości od 50 do 90 procent. World Investment Report 1992, op.cit., s. 200–202 oraz S. Lall, S. Mohammad, *Foreign Ownership and Export Performance in the Large Corporate Sector of India*, w: *Transnational Corporations and International Trade and Payments*, ed. H. Grey, Routledge, London 1993.

[44] Szerzej na temat Hiszpanii, Portugalii, a także krajów transformacji – Czech, Węgier i Polski zob. W. Nowara, *Impact of Foreign Direct Investment on Host Countries Balance of Payments*, w: Financial Reform in Emerging Market Economies, ed. T. Kowalski, Poznań University of Economics, Poznań 1997, s. 229–244.

[45] Przypadek Brazylii – *Transnational Corporations and International Trade*, UNCTAD, Geneva 1992, No. E.85.II.A.4.

ści eksportu i importu. Po stronie importu występują dwa przeciwstawne efekty – oczekiwane obniżenie importu spowodowane przez substytucję oraz oczekiwany wzrost importu surowców i półproduktów. Porównując ZIB z kapitałem pożyczkowym, dominującym wydaje się efekt drugi. Po stronie eksportu występują również dwa przeciwne zjawiska: wzrost eksportu spowodowany rozwojem nowych inwestycji i konkurencyjnej produkcji oraz spadek eksportu ze względu na rosnący popyt wewnętrzny kraju.

4. Teorie wzrostu gospodarczego

Wpływ ZIB na wzrost gospodarczy może być wieloraki, a rola ZIB zależy od przyjętej teorii[46]. We współczesnej literaturze ekonomicznej można wyróżnić cztery podstawowe sposoby analizy długookresowego wzrostu gospodarczego. Należą do nich[47]:

- neoklasyczna teoria wzrostu,
- nowa teoria wzrostu (zwana także teorią wzrostu endogenicznego),
- teoria realnego cyklu koniunkturalnego,
- koncepcja trwałego rozwoju-ekorozwoju (*sustainable development*).

W tradycyjnym, neoklasycznym podejściu do problematyki wzrostu gospodarczego, zarówno krótko- jak i długookresowa dynamika gospodarki rynkowej rozpatrywana jest wyłącznie w kontekście równomierności oraz stabilnych warunków procesu tego wzrostu. Tylko równomierny wzrost, czyli odbywający się według stałej stopy, może być długookresowym wzrostem zrównoważonym. Stopę tę wyznacza egzogeniczna dynamika wzrostu liczby ludności oraz również egzogeniczna stopa postępu technicznego[48]. Stabilność wzrostu, czyli zdolność systemu gospodarczego do powracania na ścieżkę wzrostu zrównoważonego mimo krótkotrwałych odchyleń od tej ścieżki, zapewnia rynkowy mechanizm

[46] Zob. schemat opisujący ZIB jako czynnik wzrostu gospodarczego w kraju goszczącym. Z. Olesiński, *Rola bezpośrednich inwestycji zagranicznych w procesie transformacji społeczno-ekonomicznej w Polsce*, w: *Inwestycje zagraniczne*, materiały konferencyjne, Wrocław 1997.

[47] Obszerna prezentacja podstawowych kierunków we współczesnej teorii wzrostu zawarta jest w pracy R. Barro, X. Sala-I-Martin, *Economic Growth*, McGraw-Hill, Nowy York 1995. Zob. również B. Fiedor, *Bilans płatniczy a wzrost gospodarczy. Perspektywa długookresowa*, w: *Bilans płatniczy Polski. Wyzwania i zagrożenia*, red. U. Płowiec, W. Orłowski, Bellona, Warszawa 1999, s. 191–209.

[48] Postęp ten musi mieć ściśle zdefiniowany charakter, musi być neutralny w rozumieniu definicji Harroda, czyli wykorzystywać czysto pracoefektywnościowy charakter. Szerzej zob. B. Fiedor, *Neoklasyczna teoria postępu technicznego*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 34, Wrocław 1986.

alokacji czynników wytwórczych. Dotyczy to zwłaszcza mechanizmu kształtowania się stopy procentowej, zapewniającego poziom oszczędności i inwestycji gwarantujący równomierność wzrostu.

Przy niskim udziale akumulacji brutto i inwestycji wewnętrznych w PKB oraz niskim poziomie oszczędności krajowych pożądane jest utrzymywanie wysokiej dynamiki ZIB jako formy transferu oszczędności zagranicznych. Pozytywne oddziaływanie ZIB na dynamikę wzrostu zależy w dużym stopniu od ich struktury rzeczowej oraz instytucjonalnej. W pierwszym przypadku chodzi o zakres, w jakim są to inwestycje powiększające zasób maszyn i urządzeń, w jakim zaś kupno nieruchomości, ziemi itp. W strukturze instytucjonalnej pozytywne oddziaływanie na wzrost wiąże się przede wszystkim z wyrównywaniem luki między popytem inwestycyjnym a oszczędnościami w sektorze przedsiębiorstw, zwłaszcza prywatnych. Zakres korzystnego wpływu ZIB na długookresową dynamikę wzrostu zależy także od poziomu technologii ucieleśnionej w tych inwestycjach. Jest to zwykle pochodna strategii przedsiębiorstw zagranicznych w zakresie międzynarodowego cyklu życia produktu oraz chęci do wykorzystywania różnic w cenach czynników produkcji, zwłaszcza ziemi i pracy między poszczególnymi krajami. Jako determinanty ZIB wzrastać będą perspektywy rozwojowe gospodarki i jej makroekonomiczna wiarygodność, która zwrotnie kształtowana jest również przez poziom deficytu salda obrotów bieżących.

Podstawowe znaczenie ma w podejściu tradycyjnym wpływ ZIB na wielkość eksportu i importu kraju przyjmującego oraz kształtowanie się relacji tych dwóch wielkości. Wysoka importochłonność ZIB osłabia znacznie ich pozytywny wpływ na dynamikę wzrostu dochodu narodowego. Ujemne saldo zagranicznych obrotów handlowych tych przedsiębiorstw może nawet świadczyć, że ex post przyczyniają się one do pogłębienia rozbieżności między krajowym popytem inwestycyjnym a krajową podażą oszczędności[49].

Nowa teoria wzrostu zrywa z właściwym dla ekonomii neoklasycznej egzogenicznym ujmowaniem pracy i postępu naukowo-technicznego jako czynników wzrostu. Według niej długookresowy wzrost jest determinowany za pomocą inwestycji w kapitał ludzki[50], jak i endogenicznie ujmowanych wynalazków

[49] Wychodząc poza perspektywę długookresową, warto również zwrócić uwagę na fakt, że ZIB są istotnym, choć pośrednio działającym czynnikiem w polityce pieniężnej i kursowej. W celu przyciągnięcia kapitału korzystne jest utrzymywanie stosunkowo wysokich, zwłaszcza krótkoterminowych, stóp procentowych. Oddziałuje to również pozytywnie na tendencje dezinflacyjne przez tłumienie nadmiernego popytu konsumpcyjnego. W dłuższym czasie napływ ZIB powoduje jednak zwiększony popyt na walutę krajową, a w efekcie jej aprecjację. Oznacza to negatywne oddziaływanie na saldo bilansu handlowego wskutek spadku konkurencyjności towarów i wzrostu konkurencyjności dóbr importowanych.

[50] We współczesnej ekonomii panuje dość powszechne przekonanie, że obecnie kapitał ludzki stanowi najważniejszy czynnik wzrostu gospodarczego, zaś inwestycje służące jego powiększaniu w głównym stopniu determinują przewagę konkurencyjną lub jej brak.

i innowacji. W stymulacji długookresowego wzrostu istotną funkcję spełniają międzynarodowe efekty zewnętrzne tzw. *spillovers*, związane zarówno z transferami wiedzy i technologii, jak i z transferami kapitału. Podkreśla się rolę procesów typu *learning by doing* oraz *learning by schooling*, zarówno w działalności naukowo-badawczej, jak i produkcyjnej[51]. Ważne miejsce w nowej teorii zajmują pozytywne efekty zewnętrzne, związane z wykorzystaniem wiedzy, postępu technicznego i kapitału krajowego a przede wszystkim zagranicznego. Swoiste współdziałanie tych inwestycji prowadzi do wyższego wzrostu produktywności niż generowane przez nie prywatne korzyści.

W kontekście twierdzeń nowej teorii wzrostu, znaczenie ZIB jest większe niż ich rola jako czynnika dostosowującego wielkości podaży oszczędności wewnętrznych do krajowego popytu inwestycyjnego. Znaczenie inwestycji bezpośrednich polega przede wszystkim na stymulującym wpływie na innowacyjność gospodarki oraz produktywność rodzimej pracy i kapitału. Powodują one zwiększenie zdolności przede wszystkim do absorpcji wiedzy o osiągnięciach współczesnej nauki i technologii, ucieleśnionych w maszynach i urządzeniach oraz wiedzy ogólnej.

W perspektywie krótkookresowej wysoka dynamika ZIB niemal zawsze jest oceniana pozytywnie, ponieważ ma równoważący wpływ na deficyt obrotów bieżących. Jednak w perspektywie długookresowej ocena podlega relatywizacji. Pozytywne oddziaływanie ZIB na długookresową dynamikę dochodu zależeć będzie od następujących czynników[52]: 1) udziału inwestycji w nowoczesne środki trwałe w ogólnej wielkości inwestycji bezpośrednich; 2) miejsca wykonywanej dzięki ZIB produkcji krajowej w międzynarodowym cyklu życia produktu; 3) zakresu powiązania kooperacyjnego z krajowymi dostawcami usług i dóbr niezbędnych do wytwarzania danego dobra; 4) dominującego rodzaju motywu podejmowania bezpośredniej inwestycji zagranicznej. Ponadto, rozpatrując zakres pozytywnego oddziaływania ZIB na wysokość i trwałość okresowego wzrostu gospodarczego, należy być również świadomym przynajmniej potencjalnego ograniczenia tego wpływu na skutek przyjęcia hipotezy konwergencji[53].

Kolejna teoria – cyklu koniunkturalnego – traktuje wahania cykliczne[54] jako zjawisko trwałe, wynikające z losowego oddziaływania tzw. szoków technologicznych. W interpretacji tej znika w zasadzie możliwość odróżniania cyklu od

[51] P. Romer, *Increasing Returns and Long-run Growth*, „The Journal of Political Economy" 1986, Vol. 94, s. 1002–1037.

[52] Por. B. Fiedor, *Bilans...*, op.cit, s. 200.

[53] Oznacza ona, że w układzie międzynarodowym gospodarki będą podlegać konwergencji w sensie zbliżania się poziomu produkcji per capita. Hipoteza ta stanowi jedną z najważniejszych implikacji standardowego, neoklasycznego modelu wzrostu. Zob. np. R. Solow, *Technical Progress, Capital Formation and Economic Growth*, „American Economic Review" 1962, Vol. 52.

[54] Według tradycyjnych teorii cyklu, wahania cykliczne należy traktować jako odchylenia rzeczywistego, empirycznie obserwowanego i mierzonego PKB od linii trendu wyznaczonej przez neoklasycznie rozumiane tempo długookresowego, równomiernego wzrostu gospodarczego.

długookresowego wzrostu, czyli trendu. Analiza tej teorii łączy się z próbą odpowiedzi na podstawie, jak ZIB, równoważąc krajową podaż oszczędności z krajowym popytem inwestycyjnym, ułatwiają krajowi przyjmującemu absorbowanie identyfikowanych aktualnie szoków technologicznych. Najważniejszy wśród nich wiąże się z powstawaniem tzw. globalnej technologii informacyjnej modyfikującej warunki funkcjonowania na rynkach wewnętrznych, zwłaszcza zagranicznych przedsiębiorstw w sektorze produkcyjnym i finansowym Odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu ZIB dokonywane w danym kraju stwarzają warunki absorpcji globalnej technologii informacyjnej i przez to utrwalania długookresowej tendencji wzrostu, wymaga pogłębionych studiów empirycznych.

W ostatniej koncepcji trwałego rozwoju–ekorozwoju, która pojawiła się w latach osiemdziesiątych, kategorię wzrostu należy rozumieć jako niezaspakajanie potrzeb teraźniejszych kosztem przyszłych pokoleń[55]. Trwałość i samopodtrzymywanie się wzrostu implikują zatem nie tylko krótkookresowa, lecz także międzypokoleniowa sprawiedliwość. Sposób pojmowania trwałego i zrównoważonego rozwoju oznacza integrację wymiarów: społecznego, ekonomicznego, ekologicznego, przestrzennego i demograficznego współczesnego wzrostu gospodarczego. Aspekty ekologiczne traktowane są jako nadrzędne, ponieważ zapewniają długookresowe pozytywne oddziaływanie czynników społecznych, ekonomicznych i innych na wzrost dobrobytu społecznego. Odpowiedź na pytanie, jak ZIB przyczyniają się do poprawy czy też do pogorszenia jakości środowiska oraz jaki jest ich wpływ na tempo wykorzystania zasobów naturalnych – zwłaszcza nieodnawialnych – zależy przede wszystkim od różnic w restryktywności prawa i regulacji ekologicznych w poszczególnych krajach. Chodzi tutaj o to, jakie skutki dla konkurencyjności krajowych gospodarek i związanych z tym międzynarodowych przepływów kapitału, technologii i produkcji wywołuje zróżnicowany między krajami (ugrupowaniami krajów) stopień internalizacji środowiskowych kosztów zewnętrznych[56].

5. *Sposoby ilościowego mierzenia wpływu zagranicznych inwestycji bezpośrednich na dochód*

Uwzględnienie w rachunku ekonomicznym wszystkich efektów impulsów płynących z inwestycji zagranicznych do całej gospodarki jest bardzo trudne

[55] Występują różnice w sposobie rozumienia wzrostu, lecz większość definicji nawiązuje do przytoczonej idei zawartej w raporcie z 1987 r., przygotowanym dla Światowej Konferencji ds. Rozwoju Ekonomicznego. Zob. J. Pezzey, *Economic Analysis of Sustainable Growth and Sustainable Development*, World Bank Working Papers 1989, No. 15.

[56] Szerzej zob. B. Fiedor, *Bilans...*, op.cit., s. 203–207.

i nie w pełni możliwe. Najogólniejszy sposób zapisu wpływu przedstawia równanie G. Meiera[57]. Ma ono postać następującą:

Korzyść społeczna netto = (Q*P) – (N*P) + (korzyści zewn.netto +
+ napływ kapitału + zyski inwestorów krajowych +
+ podatki i honoraria) – (D i K wywiezione za granicę)

gdzie: N – nakłady, P – ceny (alternatywne), D – dywidendy, K – kapitał, Q – produkt krajowy, korzyści zewnętrzne – np. dyfuzja technologii i know-how, dostęp do nowych rynków.

Inwestycja kapitału zagranicznego jest opłacalna dla kraju przyjmującego, jeśli dzisiejsza wartość korzyści społecznej netto zdyskontowanej według społecznej stopy procentowej jest dodatnia. Autorzy studiów empirycznych koncentrują się na badaniu zależności między inwestycjami zagranicznymi a wielkością dochodu, uznawanego tradycyjnie za syntetyczny miernik stanu gospodarki.

Ogólną postać modeli wykorzystywanych w celu określenia wpływu ZIB na dochód można zapisać następująco:]

$$Y_t = \beta_n Z_t + \beta_{n+1} ZIB_t \tag{1}$$

lub

$$Y_t^* = \beta_n Z_t^* + \beta_{n+1} ZIB_t^*, \tag{2}$$

gdzie: Y to dochód, ZIB – zagraniczne inwestycje bezpośrednie, Z – inne zmienne objaśniające, a symbol * oznacza stopę wzrostu przyjętą dla oznaczenia odpowiednich zmiennych.

Równania tego typu wykorzystano w wielu badaniach empirycznych, w których zasadniczo weryfikowano dwie hipotezy. Według jednej z nich napływ ZIB jest zawsze korzystny, według drugiej – w pewnych okolicznościach może mieć niekorzystny wpływ na dochód i wzrost[58]. Poniżej omówionych zostanie kilka modeli i uzyskane na ich podstawie rezultaty.

[57] G. Meier, *Leading Issues in Economic Development*, Oxford University Press, Oxford 1995, cyt. za. B. Liberda, *Inwestycje...*, op.cit., s. 21–22.

[58] W badaniach empirycznych nad wpływem ZIB na dochód pojawia się wiele trudności metodologicznych. Po pierwsze, statystyki podają wielkość dochodu, ale nie wiadomo, czy szybsza jego zmiana z roku na rok to wynik cyklu koniunkturalnego, średniookresowej zmiany poziomu dochodu czy zmiany stopy wzrostu. Przykładowo w krótkim okresie napływ ZIB może mieć negatywny wpływ na zagregowany popyt (wzrost importu szybszy niż eksportu) i w efekcie na poziom dochodu. Napływ ZIB może mieć natomiast korzystny wpływ na poziom dochodu w średnim okresie (czerpanie zysków z rozwoju ZIB i eksportu) i negatywny wpływ na długookresową stopę wzrostu (produkcja o małych możliwościach zwiększania wydajności i efektach zewnętrz-

Wykorzystując równanie regresji (stanowiące szczególny przypadek równania 1) o postaci:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 ZIB,$$

E. Czerwieniec[59] analizuje dane dla Francji z lat 1963–1987, G. Moody[60] dla USA w okresie 1977–1988, W. Gruben i D. McLeod[61] dla osiemnastu krajów rozwijających się (w podziale na różne grupy) z lat 1971–1994. W badaniach empirycznych współczynnik β_1 zawsze okazuje się dodatni i istotny statystycznie. Przy czym jego wartość jest większa dla krajów rozwijających się niż rozwiniętych, a wśród tych pierwszych największą wartość osiąga dla państw Ameryki Łacińskiej.

L. deMello[62] weryfikuje hipotezę, że ZIB w różny sposób i z różną siłą oddziałują na gospodarki poszczególnych krajów. W tym celu bada dane pochodzące z trzydziestu dwóch państw, w tym piętnastu krajów OECD, w okresie 1970–1990, a szacowane przez niego równanie ma postać:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 ZIB_t.$$

Parametr β_2 mierzący wpływ ZIB na dochód narodowy okazał się dodatni i istotny statystycznie, przy czym jego wartość dla krajów rozwijających się była

---

nych). Łączny efekt napływu ZIB do gospodarki może być zatem zerowy, dodatni lub ujemny – w zależności od tego, jaki okres weźmie się pod uwagę w prowadzonej analizie.

Kolejną trudnością przy badaniu oddziaływania inwestycji zagranicznych na wzrost jest fakt, że produkcja ZIB wchodzi w skład dochodu ujmowanego w statystykach, w wyniku czego korelacja między wielkością dochodu a ZIB może wynikać częściowo z autokorelacji między napływem inwestycji a produkcją wytwarzaną przez ZIB. Problem ten porusza Kwasi Fosu, badając wpływ eksportu na wzrost gospodarczy (zob. A. Kwasi Fosu, *Primary Exports and Economic Growth in Developing Countries*, „The World Economy" 1996, Vol. 19, No. 4). Wspomnianą trudność można ominąć, badając zależność między produkcją ZIB i resztą gospodarki. Ponadto na wzrost gospodarczy wpływa wiele czynników, nie tylko ZIB. Dlatego analiza, która ma wykazać zależności między tymi dwiema wielkościami, musi wyeliminować wszelkie inne oddziaływania. Można to zrobić dwoma sposobami: przeanalizować na tyle dużą grupę krajów, aby wszelkie przypadkowe zjawiska wyeliminowały się wzajemnie, lub dokonać szczegółowej analizy jednego kraju, w której zostaną zawarte informacje na temat wszystkich oddziałujących czynników.

[59] E. Czerwieniec, *Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w gospodarkach krajów wysoko rozwiniętych*, Akademia Ekonomiczna, Poznań 1990.

[60] G. Moody, *Role of Foreign-Owned Affiliates in the U.S. Economy in Foreign Direct Investment in the United States*, U.S. Department of Commerce August 1991, s. 30–38.

[61] W. Gruben, D. McLeod, *Capital Flows, Savings, and Growth in the 1990s*, „The Quarterly Review of Economics and Finance" 1998, Vol. 38, No. 3, s. 287–301.

[62] L. Mello, *Foreign Direct Investment-Led Growth: Evidence from Time Series and Panel Data*, Oxford Economic Papers 1999, No. 51, s. 133–151.

wyższa niż dla krajów OECD. L. deMello sugeruje, że siła, z jaką ZIB wpływają na dochód, zależy od stopnia komplementarności i substytucyjności pomiędzy ZIB i inwestycjami krajowymi oraz od luki technologicznej. Im wyższy poziom komplementarności i większa luka technologiczna, tym wpływ ZIB na dochód kraju goszczącego jest większy.

Wiele badań empirycznych dotyczy nie absolutnej wielkości dochodu, ale jego wzrostu. W badaniach tych uwzględnia się zazwyczaj wiele zmiennych mających wpływ na wzrost. Na przykład V. Balasubramanyama, M. Salisu i D. Sapsford[63] założyli, że na wzrost dochodu wpływają stopy wzrostu *ZIB*, zatrudnienia (*L*), kapitału krajowego (*I*), eksportu (*X*)[64]. Przebadali oni dane z czterdziestu sześciu krajów rozwijających się z 15 lat pomiędzy 1970 i 1985 rokiem. Wszystkie te kraje podzielili na dwie grupy: jedną – kraje zorientowane proeksportowo i drugą – kraje prowadzące politykę substytucji importu. Równanie regresji wykorzystane do badania to szczególny przypadek równania (2) i ma ono postać:

$$Y^* = \beta_0 + \beta_1 I^* + \beta_2 L^* + \beta_3 X^* + \beta_4 ZIB^*.$$

Współczynnik β_4 okazał się dodatni i istotny statystycznie, a ponadto znacznie większy dla krajów zorientowanych proeksportowo niż antyimportowo. Bardzo podobne modele zostały zastosowane do zbadania wpływu ZIB na gospodarkę:

1) Tajwanu w latach 1964–1990[65],
2) sześćdziesięciu dziewięciu krajów rozwijających się w okresie od 1965 do 1985[66],
3) Brazylii w latach 1960–1995[67].

Różnica w stosunku do modelu zaprezentowanego powyżej polega jedynie na zastąpieniu wielkości eksportu saldem bilansu obrotów bieżących. Dla pierw-

[63] V. Balasubramanyam, M. Salisu, D. Sapsford, *Foreign...*, op.cit.

[64] Ze względu na trudności w uzyskaniu stopy wzrostu zasobów kapitału krajowego i ZIB V. Balasubramanyam, M. Salisu, D. Sapsford stosują uproszczenie, przyjmując odpowiednio w zamian za stopy wzrostu udział inwestycji krajowych w dochodzie oraz udział ZIB w dochodzie.

[65] Badania przeprowadzone przez Department of Economic and Social Development w: Transnational Corporations and Management Division of UN, zob. World Investment Report 1996..., op.cit, s. 250.

[66] Analiza dla krajów ujętych w klasyfikacji MFW jako rozwijające się, ale o średnim dochodzie, nie będące eksporterami ropy naftowej. Zob. M. Blomstrom, R. Lipsey, M. Zejan, *A Cross-Country Study of Growth in Developing Countries*, Paper for Conference, NY University April 1992, cyt. za World Investment Report 1996..., op.cit., s. 251.

[67] N. Nazmi, *The Impact of Foreign Capital on the Brazilian Economy*, „The Quarterly Review of Economics and Finance" 1998, Vol. 38, No. 3, s. 483–502.

szych dwóch przypadków współczynnik β_4 przy ZIB okazuje się dodatni[68] i istotny statystycznie. Natomiast w przypadku Brazylii współczynnik β_4 jest negatywny i – co ważniejsze – nieistotny, co pozwala przypuszczać, że ZIB nie wpływają znacząco na wzrost gospodarczy Brazylii. Autor opracowania sugeruje, że wynika to z niewielkiego rozmiaru ZIB w gospodarce tego kraju.

Inną odmianą powyższego modelu jest równanie zaproponowane przez A. Nyatepe-Coo[69]:

$$Y^* = \beta_0 + \beta_1 ZIB + \beta_2 L + \beta_3 (ZIB * L) + \beta_4 Q,$$

gdzie: Q stanowi matrycę innych istotnych czynników wpływających na wzrost gospodarczy, a $ZIB*L$ mierzy stopień, w jakim ZIB są absorbowane w kraju goszczącym przez zasoby kapitału ludzkiego. Na jego podstawie A. Nyatepe-Coo przebadał 12 wybranych państw z regionu południowo-wschodniej Azji, Ameryki Łacińskiej oraz Afryki Subsaharyjskiej w okresie pomiędzy 1963 i 1992 rokiem. W zdecydowanej większości przypadków współczynnik β_1 był dodatni i istotny statystycznie[70], co oznacza, iż ZIB wpływały pozytywnie na wzrost gospodarczy kraju. Wzrost ten był tym silniejszy, im większy stopień otwartości gospodarki oraz rozwoju finansowego. Współczynnik β_3 okazał się nieistotny, co oznacza, iż nie istnieje związek pomiędzy inwestycjami zagranicznymi i poziomem zatrudnienia we wspieraniu wzrostu dochodu. Ponadto poziom zasobów siły roboczej również nie odgrywa dużej roli we wzroście gospodarczym analizowanych krajów.

Oprócz modeli liniowych wzrost gospodarczy jest opisywany za pomocą bardziej skomplikowanych równań. R. Barrell i N. Pain[71] konstruują model w formie logarytmiczno-liniowej o postaci:

$$\ln(Y^*) = \ln(\beta_0) - (1/\rho)\ln[\beta_1 (K)^{-\rho} + (1-\beta_1)(Le^{(\lambda_t t + \lambda_{ZIB} \ln(ZIB))})^{-\rho}],$$

gdzie: ρ – elastyczność substytucji, λ – zmiany w postępie technicznym, K – zasoby kapitału, a L – zasoby pracy.

---

[68] Warto zwrócić uwagę także na β_1 opisującą wpływ inwestycji krajowych na dochód. Współczynnik ten okazuje się nieistotny dla Tajwanu i krańcowo istotny dla pozostałych państw, co może budzić wątpliwości odnośnie do rezultatów całej analizy.

[69] A. Nyatepe-Coo, *Foreign Direct Investment and Economic Growth in Selected LDCs, 1963–92*, w: *Handbook on the Globalization of the World Economy*, ed. A. Levy-Livermore, Edward Elgar, London 1998, s. 87–99.

[70] A. Nyatepe-Coo przeprowadził badania przy różnych zmiennych oznaczających Q, jak np. otwartość gospodarki, populacja, inflacja. W kilku przypadkach β_1 okazało się ujemne.

[71] R. Barrell, N. Pain, *Foreign Direct Investment, Technological Change and Economic Growth within Europe*, „The Economic Journal" 1997, Vol. 107, s. 1770–1786.

Model ten zakłada, że ZIB wpływają na wzrost gospodarczy poprzez indukowane zmiany w postępie technicznym. Na podstawie modelu stwierdzono, że w Wielkiej Brytanii, w okresie od 1985 do 1994 roku, wzrost napływu strumienia ZIB o 1% powodował wzrost produkcji w sektorze przetwórczym o około 1,2% rocznie.

Z kolei R.Penner[72] proponuje model potęgowy z wykorzystaniem funkcji Cobba-Douglasa:

$$Y^* = \beta_0 e^{t\alpha} L^{1-\alpha} ZIB^{\alpha},$$

gdzie α oznacza udział kapitału w produkcji całkowitej. Model umożliwia uzyskanie odpowiedzi na pytanie, jaka część PNB Kanady w kolejnych latach pomiędzy 1950 i 1956 rokiem została uzyskana dzięki ZIB.

Następne modele nie były dotychczas weryfikowane empirycznie. Pierwszy to model UNCTAD[73], którego głównym celem było badanie wpływu ZIB na poszczególne części bilansu płatniczego i stąd wynikała jego konstrukcja. Model ten składa się z następujących czterech równań:

$$\Delta Y_K = \frac{1}{s}(B_K - ZIB_{GS} - S) \qquad \Delta Y_C = \frac{1}{s}\Delta B_C,$$

$$\Delta B_K = ZIB + K_I - m\Delta Y_K \qquad \Delta B_C = V - R - m\Delta Y_C,$$

gdzie: ΔY_K – zmiany dochodu wynikające ze zmian w bilansie obrotów kapitałowych; ΔY_C – zmiany dochodu wynikające ze zmian w bilansie obrotów bieżących; ΔB_K – zmiany bilansu obrotów kapitałowych; ΔB_C – zmiany bilansu obrotów bieżących; s – skłonność do oszczędzania; m – skłonność do importu; ZIB_{GS} – udział ZIB w oszczędnościach; S – zmiana oszczędności wywołana napływem ZIB; V – wartość dodana ZIB pomniejszona o wartość, która zostałaby wytworzona w przypadku nieobecności ZIB; R – straty dochodów państwa z tytułu barier celnych wynikające z zastąpienia części importu produkcją ZIB. Weryfikacji empirycznej poddano jedynie równanie dotyczące bilansu płatniczego.

[72] R. Penner, *The Benefits of Foreign Investment in Canada*, „Canadian Journal of Economics and Political Science" 1966 No. 32, s. 172–183.

[73] Model ten znany jest w literaturze jako model UNCTAD, gdyż został on stworzony pod auspicjami tej organizacji, natomiast w rzeczywistości jego autorami są L. Needleman, S. Lace, R. Lacey, J. Seagrave. Zob. tychże autorów *Balance of Payments Effects of Private Foreign Investment: Case Studies of Jamaica and Kenya*, UNCTAD, Geneva 1970. Model ten został zweryfikowany statystycznie dla gospodarki Kenii i Jamajki. Uzyskane rezultaty potwierdziły pozytywny wpływ ZIB na bilans płatniczy w 55% przebadanych filii.

Drugi to model J. Malleya i T. Moutosa[74] skonstruowany dla małego kraju rozwijającego się o gospodarce otwartej. Celem modelu jest określenie oddziaływania różnych środków polityki rządu na efekty makroekonomiczne wywołane napływem ZIB. Zasadniczo model składa się z trzech równań opisujących kształtowanie dochodu, bilansu płatniczego oraz wydatków i dochodów rządu. Równanie modelu dla dochodu wygląda następująco:

$$Y = (1-P)Q^K + W(Q^{ZIB} + Q^{IM}) + T - rB,$$

gdzie: P – ceny; Q^K – dobra wytwarzane przez producentów krajowych; W – płace, Q^{ZIB} – dobra wytwarzane przez ZIB; Q^{IM} – dobra importowane; T – saldo dochodów i wydatków rządu; r – stopa procentowa; B – saldo bilansu płatniczego.

Model ten do tej pory nie został zweryfikowany empirycznie, natomiast symulacje teoretyczne wskazują pozytywny wpływ ZIB na wzrost gospodarczy. Stopa wzrostu dochodu narodowego zmniejsza się, gdy ZIB towarzyszą jakiekolwiek subsydia oferowane ze strony kraju goszczącego oraz gdy zwiększa się stopa innowacyjności reszty świata.

Zaprezentowane powyżej modele zostały przedstawione w skróconej formie. Ich prezentacja ma na celu wskazanie różnych sposobów mierzenia wpływu ZIB na całą gospodarkę. Każdy model ma swoje ograniczenia, a zatem wady i zalety. Nie można wskazać jednego najlepszego modelu, każdy dostarcza innych informacji o różnym stopniu szczegółowości. Warto kontynuować prace w tym kierunku i poszukiwać warunków, które muszą być spełnione by wpływ ZIB na dochód i wzrost gospodarczy był pozytywny i silny.

6. Zakończenie

Uzyskane na podstawie wyżej przedstawionych modeli wyniki mogą być pomocne w ostatecznej ocenie napływu oraz funkcjonowania ZIB w danym kraju i przyczyniania się inwestycji zagranicznych do wzrostu gospodarczego i konkurencyjności gospodarki[75]. W literaturze ekonomicznej do najważniej-

[74] J. Malley, T. Moutos, *A Prototype Macroeconomic Model of Foreign Direct Investment*, „Journal of Development Economics" 1994, No. 43, s. 295–315.

[75] Pojęcie konkurencyjności gospodarki można zdefiniować jako zdolność do tworzenia większego bogactwa niż konkurenci na rynku światowym. Zdolność ta jest rezultatem przetwarzania w takich procesach, jak produkcja, kształcenie itp., już istniejących zasobów kraju (np. zasobów naturalnych) bądź zasobów wytworzonych (np. infrastruktury, kapitału ludzkiego) w wyniki ekonomiczne, weryfikowane w konkurencji na rynkach międzynarodowych. Definicja przy-

szych koncepcji dotyczących zagadnienia konkurencyjności, rozwoju gospodarczego, handlu zagranicznego i wpływu na te wielkości ZIB zalicza się teorie M. Portera[76] i T. Ozawy[77]. Według M. Portera, uzyskanie przez dany kraj międzynarodowej przewagi konkurencyjnej jest wypadkową wyposażenia w czynniki wytwórcze, działania czynników popytowych na rynku wewnętrznym, kształtowania się odpowiedniego układu branżowego oraz istniejących warunków tworzenia, organizacji i zarządzania przedsiębiorstwem. Wyróżnia on cztery podstawowe etapy rozwoju kraju: 1) rozwój sterowany przez czynniki wytwórcze, 2) rozwój sterowany inwestycjami, 3) rozwój sterowany innowacjami, 4) dobrobyt[78].

T. Ozawa wprowadza do teorii M. Portera dodatkowo czynnik ZIB, zarówno wywierających wpływ, jak i wynikających z danej gospodarki. Uważa on, że model i kierunki dopływu i wypływu kapitału zagranicznego zmieniają się wraz z etapami strukturalnej transformacji gospodarki. Dla etapu pierwszego (w teorii M. Portera) charakterystyczne są inwestycje napływające. Inwestorzy zagraniczni poszukują w tym przypadku tanich źródeł surowców i niższych niż w swoim kraju kosztów robocizny. Przejście do etapu drugiego, opartego na inwestycjach, związane jest z odpływem inwestycji do krajów o niższych płacach w przemysłach pracochłonnych lub surowcochłonnych. Kraj specjalizujący się na tym etapie w kapitałochłonnych produktach będzie z kolei przyciągał kapitał zagraniczny do dziedzin związanych z przemysłem ciężkim, chemicznym, budownictwem i tworzeniem infrastruktury ekonomicznej. Przejście do kolejnego etapu rozwoju, w którym decydującą rolę odgrywają innowacje i technologia, powoduje przepływ inwestycji do dziedzin kapitałochłonnych i wymagających wysoko wykwalifikowanej siły roboczej i zaawansowanej technologii. T. Ozawa formułuje tezę, że im wyższy jest PNB per capita, tym większy jest nakład fi-

jęta przez Międzynarodowy Instytut Rozwoju Zarządzania – IMD – w Lozannie, specjalizujący się w problematyce światowej konkurencyjności gospodarczej. Zob. The World Competitiveness Report 1994, World Economic Forum, Lozanna 1994, s. 18.

[76] M. Porter, *Competitive Advantage of Nations*, Free Press, New York 1990, s. 545–546.

[77] T. Ozawa, *Foreign Direct Investment and Economic Development*, „Transnational Corporations" 1992, Vol. 1, No. 1, s. 27–54.

[78] Pierwsze trzy etapy są związane z rozwojem przewagi komparatywnej i charakterystycznym dla każdego z etapów wyposażeniem w czynniki wytwórcze (kapitał rzeczowy – praca – kapitał ludzki – technologia). Porter uważa, że na ścieżce ewolucyjnego rozwoju każdy kraj rozpoczyna od etapu, na którym wykorzystuje się prostą pracę i surowce, produkując towary pracochłonne lub surowcochłonne. Następnie zwiększa się udział towarów kapitałochłonnych, a na etapie trzecim kraj koncentruje się na produkcji towarów o wysokim udziale pracy wysoko kwalifikowanej i technologii. W całym tym procesie symptomem zmian są przesunięcia we wzorcu przewag komparatywnych. Zob. Z. Wysokiński, *Wpływ zagranicznych inwestycji bezpośrednich na konkurencyjność eksportu. Aspekty porównawcze Polski z krajami Azji Południowo-Wschodniej*, „Ekonomista" 1996, nr 2, s. 205–223.

zycznego i ludzkiego kapitału per capita w stosunku do surowców oraz tym większy jest nakład ludzkiego kapitału w stosunku do kapitału fizycznego.

T. Ozawa, wskazując na aktywną rolę inwestycji zagranicznych w wykorzystywaniu lub przenoszeniu między krajami przewagi komparatywnej, w zależności od substytucyjności lub komplementarności strumieni bezpośrednich inwestycji zagranicznych wobec strumieni handlowych, opiera się na teorii K. Kojimy[79]. Obydwaj podkreślają znaczący wpływ ZIB na wzrost gospodarczy przez zwiększenie strumieni handlu. Zwiększenie handlu następuje przez wzrost przewagi komparatywnej, na którą oddziałują inwestycje zagraniczne prowadzące do zmian w strukturze przewagi. Warunkiem przyspieszenia wzrostu gospodarczego jest przyjęcie strategii proeksportowego rozwoju i zorientowania gospodarki na zewnątrz, związanego z przychylnym klimatem wobec napływu kapitału zagranicznego. T. Ozawa podejmuje próbę wyjaśnienia związków przyczynowych między strategią gospodarczą zorientowaną na zewnątrz a wpływem ZIB na handel, które to związki w rezultacie prowadzą do superwzrostu gospodarczego.

Zgodnie z jego teorią, w początkowej fazie kraj rozwijający się z wysokim bezrobociem i niskim dochodem per capita, o niskich płacach przyciąga ZIB do standardowych przemysłów, w których zwiększają one dodatkowo istniejącą już przewagę komparatywną. Następuje wzrost eksportu towarów pracochłonnych, głównie w ramach handlu wewnątrzfirmowego. W miarę wzrostu ZIB, stymulowanego niskimi kosztami siły roboczej, dochodzi do ich wyczerpywania i pojawia się presja do wzrostu płac. Rosnące płace i zwiększająca się dostępność pracy powodują wzrost dochodów w rodzinach, co sprzyja wzrostowi skłonności do oszczędzania i wzrost dochodu narodowego per capita. Wzrost zatrudnienia jest na ogół związany z podnoszeniem kwalifikacji przez doszkalanie personelu oraz silniejszą motywację do nauki. Krajowe wyposażenie w czynniki wytwórcze zaczyna w ten sposób przekształcać się w kierunku zwiększenia udziału wyżej kwalifikowanej pracy. Wzrost zatrudnienia, rosnące płace, zwiększone oszczędności gospodarstw domowych i dążenie do wzrostu kwalifikacji zaliczane są do podstawowych stymulatorów przesuwających wyposażenie kraju w czynniki wytwórcze w kierunku większej obfitości kapitału ludzkiego oraz rzeczowego. To prowadzi do przejścia do kolejnego etapu industrializacji. Wzrost płac powoduje zanikanie przewagi komparatywnej kraju w sektorach pracochłonnych. Konsekwencją podnoszenia się poziomu płac w gospodarce kraju i aprecjacji waluty narodowej są spadek produktywności i dalsze pogorszenie się konkurencyjności towarów pracochłonnych. Wymusza to przesunięcie zasobów do produkcji o wyższej wartości dodanej, bardziej kapitałochłonnej.

Przedstawione rozumowanie pokazuje, że kraj rozwijający się o dużej obfitości zasobów pracy może przekształcić się w aktywnego zagranicznego inwesto-

[79] Por. K. Kojima, *International...*, op.cit., s. 1–2.

ra, wykorzystującego zdobyte w toku rozwoju inne przewagi wynikające z efektu uczenia się dzięki importowanej technologii, zakupowi licencji i stopniowo kształconej własnej zdolności innowacyjnej. Jest to tzw. technologiczna akumulacja, stanowiąca kluczowy determinant ZIB i odbywająca się najpierw na poziomie lokalnym i krajowym, a następnie, poprzez internacjonalizację, na poziomie światowym. W praktyce niełatwo jest podnieść poziom konkurencyjności kraju, szczególnie gospodarek rozwijających się, poprzez ZIB. Inwestycje zagraniczne napływają do tego typu państw, ale, jak pokazują badania empiryczne, często działają w enklawach, nie przyczyniając się do rozwoju całej gospodarki i nie podnosząc jej dochodu per capita[80]. Jako pozytywny przykład oddziaływania ZIB na gospodarkę kraju goszczącego, zgodnie z modelem T. Ozawy, można uznać Meksyk[81].

Bibliografia

Balasubramanyam V., Salisu M., Sapsford D., *Foreign Direct Investment and Growth in EP and IS Countries*, „Economics Journal" 1996, Vol. 106

Barro R., Sala-I-Martin X., *Economic Growth*, McGraw-Hill, Nowy York 1995

Barrell R., Pain N., *Foreign Direct Investment, Technological Change and Economic Growth within Europe*, „The Economic Journal" 1997, Vol. 107

Bhagwati J., *Anatomy and Consequences of Exchange Control Regime*, „Studies in International Economic Relations" 1978, No. 10

Boddewyn J., *Theories of Foreign Direct Investment and Divestment: A Classificatory Note*, „Management International Review" 1985, Vol. 25, No. 1

Borensztein E., deGregorio J., Wha.Lee J., *How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth*, NBER Working Papers 1995

Calderon A., Mortimora M., Peres W., *Foreign Investment as a Source of International Competitiveness* w: *Foreign Direct Investment and Government Catalysts for Economic Restructuring*, ed. J. Dunning, R. Narula, Routledge, London&New York 1996

Chenery H., Strout A., *Foreign Assistance and Economic Development*, „American Economic Review" 1966, No. 56

Chudnovsky D., Lopez A., Porta F., Market or Policy Driven? *The Foreign Direct Investment Boom in Argentina*, Oxford Development Studies 1997, No. 25 (2)

Czerwieniec E., *Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w gospodarkach krajów wysoko rozwiniętych*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1990

Dooley M., Mathieson F. i D., *International Capital Mobility: What Do Savings-Investment Correlation Tell Us?*, IMF Staff Papers 1987, Vol. 34, No. 3

[80] A. Figueroa, *Equity, Foreign Investment and International Competitiveness in Latin America*, „Quarterly Review of Economics" 1998, Vol. 38, s. 391–408.

[81] A. Calderon, M. Mortimora, W. Peres, *Foreign Investment as a Source of International Competitiveness*, w: *Foreign Direct Investment and Government Catalysts for Economic Restructuring*, ed. J. Dunning, R. Narula, Routledge, London&New York 1996, s. 240–279.

Dunning J., *Multinational Enterprises in the Global Economy*, Addison-Wesley, Wokingham 1993

Dunning J., *The Role of Foreign Direct Investment in a Globalizing Economy*, „BNL Quarterly Review" 1995, No. 2

Durka B., Chojna J., *Udział podmiotów z kapitałem zagranicznym w polskim handlu zagranicznym*, w: *Inwestycje zagraniczne w Polsce*, IKCHZ, Warszawa 1997

Feldstein M., Horioka C., *Domestic Savings and International Capital Flows*, „Economic Journal" 1980, Vol. 90

Feldstein M., Bacchetta P., *National Savings and International Investment*, NBER Working Paper 1989

Fiedor B., *Bilans płatniczy a wzrost gospodarczy. Perspektywa długookresowa*, w: *Bilans płatniczy Polski. Wyzwania i zagrożenia*, red. U. Płowiec, W. Orłowski, Bellona, Warszawa 1999

Fiedor B., *Neoklasyczna teoria postępu technicznego*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 34, Wrocław 1986.

Figueroa A., *Equity, Foreign Investment and International Competitiveness in Latin America*, „Quarterly Review of Economics" 1998, Vol. 38

Graham E., Anzai N., *The Myth of a De Facto Asian Economic Bloc: Japan's Foreign Investment*, „The Columbia Journal of World Business" 1994, No. 24 (3)

Griffin K., *Foreign Capital, Domestic Savings and Economic Development*, Bulletin of Oxford University, Institute of Economics and Statistics 1970

Gruben W., McLeod D., *Capital Flows, Savings, and Growth in the 1990s*, „The Quarterly Review of Economics and Finance" 1998, Vol. 38, No. 3

Helpman E.,, *A Simple Theory of International Trade with Multinational Corporations*, „Journal of Political Economy" 1984, Vol. 92; Hill H., *Foreign Direct Investment and East Asian Economic Development*, „Asian Pacific Economic Literature" 1990, No. 4

Hood N., Young S., *The Economics of Multinational Enterprise*, London 1979

Kojima K., *A Macroeconomic Approach to Foreign Direct Investment*, „Hitotsubashi Journal of Economics" 1973, No. 4

Kojima K., *International Trade and Foreign Investment: Substitutes or Complements*, „Hitotsubashi Journal of Economics" 1972, No. 4

Krugman P., *Increasing Returns and Economic Geography*, „Journal of Political Economy" 1991, Vol. 99

Kwasi Fosu A., *Primary Exports and Economic Growth in Developing Countries*, „The World Economy" 1996, Vol. 19, No. 4

Lall S., Mohammad S., *Foreign Ownership and Export Performance in the Large Corporate Sector of India*, w: *Transnational Corporations and International Trade and Payments*, ed. H. Grey, Routledge, London 1993

Lecraw D., *Some Evidence on Transfer Pricing by Multinational Corporations*, w: *Multinational Corporations*, ed. M. Casson, Edward Elgar Publishing Limited, London 1990

Levy D., *International Production: Trends and Issues*, „STI Review" 1993, No. 13

Liberda B., *Inwestycje zagraniczne, oszczędności wewnętrzne i polityka gospodarcza*, w: *Kapitał zagraniczny w Polsce*, red. Z. Sadowski, Bellona, Warszawa 1999

Liberda B., *Oszczędności w teoriach konsumpcji i wzrostu*, „Ekonomista" 1996, nr 3

Loo F., *The Effect of Foreign Direct Investment on Investment in Canada*, „The Review of Economics and Statistics" 1977, No. 3

Lubitz R., *The United States Direct Investment in Canada and Canadian Capital Formation* w: R. Caves, G. Reuber, *Capital Transfers and Economic Policy: Canada 1951–1962*, Harvard Press University, Cambridge 1971

Malley J., Moutos T., *A Prototype Macroeconomic Model of Foreign Direct Investment*, „Journal of Development Economics" 1994, No. 43

Mello L., *Foreign Direct Investment-Led Growth: Evidence from Time Series and Panel Data*, Oxford Economic Papers 1999, No. 51

Mińska E., *Ewolucja teorii i praktyki współczesnych międzynarodowych stosunków gospodarczych*, w: *Teoretyczne i empiryczne aspekty współczesnych międzynarodowych stosunków gospodarczych*, red. T. Rynarzewski, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2001

Moody G., *Role of Foreign-Owned Affiliates in the U.S. Economy in Foreign Direct Investment in the United States*, U.S. Department of Commerce, August 1991

Naujoks P., Schmidt K., *Foreign Direct Investment and Trade in Transition Countries: Tracing Links – A Sequel*, Kiel Institute of World Economics Working Paper No. 704, Kiel 1990.

Nazmi N., *The Impact of Foreign Capital on the Brazilian Economy*, „The Quarterly Review of Economics and Finance" 1998, Vol. 38, No. 3

Needleman L., Lace S., Lacey R., Seagrave J., *Balance of Payments Effects of Private Foreign Investment: Case Studies of Jamaica and Kenya*, UNCTAD, Geneva 1970

Nowara W., *Impact of Foreign Direct Investment on Host Countries Balance of Payments*, w: *Financial Reform in Emerging Market Economies*, ed. T. Kowalski, Poznań University of Economics, Poznań 1997

Nowara W., *Wpływ zagranicznych inwestycji bezpośrednich na gospodarkę kraju goszczącego*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2000

Nyatepe-Coo A., *Foreign Direct Investment and Economic Growth in Selected LDCs, 1963–92*, w: *Handbook on the Globalization of the World Economy*, ed. A. Levy-Livermore, Edward Elgar, London 1998

Olesiński Z., *Rola bezpośrednich inwestycji zagranicznych w procesie transformacji społeczno-ekonomicznej w Polsce*, w: *Inwestycje zagraniczne, materiały konferencyjne*, Wrocław 1997

O'Sullivan P., *Determinants and Impact of Private Foreign Investment in Host Countries*, „Monetary Internatioanl Review" 1985, Vol. 25, No. 4

Ozawa T., *Foreign Direct Investment and Economic Development*, „Transnational Corporations" 1992, Vol. 1, No. 1

Penner R., *The Benefits of Foreign Investment in Canada*, „Canadian Journal of Economics and Political Science" 1966, No. 32

Pezzey J., *Economic Analysis of Sustainable Growth and Sustainable Development*, World Bank Working Papers 1989, No. 15.

Płowiec U., *Deficyt handlu zagranicznego Polski – zagrożenia i wyzwania*, w: *Handel międzynarodowy i inwestycje zagraniczne w latach dziewięćdziesiątych*, red. J. Rymarczyk, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 801, Wrocław 1998

Porter M., *Competitive Advantage of Nations*, Free Press, New York 1990

Purvis D., Technology, *Trade and Factor Mobility*, „Economic Journal" 1972 Vol. 82, No. 327

Romer P., *Increasing Returns and Long-run Growth*, „The Journal of Political Economy" 1986, Vol. 94

Rosentein-Rodan P., *International Aid for Underdeveloped Countries*, „The Review of Economics and Statistics" 1961, No. 43

Schmitz A., Helmberger R., *Factor Mobility and International Trade: Case of Complementality*, „American Economic Review" 1970, September;

Smits W., *Foreign Direct Investment and Export and Import Value*, „De Economist" 1988, No. 1

Solow R., *Technical Progress, Capital Formation and Economic Growth*, „American Economic Review" 1962, Vol. 52

Tesar L., *Saving, Investment and International Capital Flows*, „Journal of International Economics" 1991, Vol. 31, No. 1–2

Weisskopf T., *The Impact of Foreign Capital Inflow on Domestic Savings in Underdeveloped Countries*, „Journal of International Economics" 1972, No. 2

World Competitiveness Report 1994, World Economic Forum, Lozanna 1994
World Investment Report 1983, *Salient Feature and Trends in Foreign Direct Investment*, UNCTAD, New York 1983
World Investment Report 1992, *Transnational Corporations as Engines of Growth*, UNCTAD, New York 1992
World Investment Report 1996, *Investment, Trade and International Policy Arrangements*, UNCTAD, New York and Geneva 1996
World Investment Report 1999, *Foreign Direct Investment and the Change of Development*, UNCTAD, New York and Geneva 1999
WTO Annual Report 1996 – *Trade and Foreign Direct Investment*, www. wiwi.unihalle.de
Wysokińska Z., *Wpływ zagranicznych inwestycji bezpośrednich na konkurencyjność eksportu. Aspekty porównawcze Polski z krajami Azji Południowo-Wschodniej*, „Ekonomista" 1996, nr 2
Zorska A., *Ku globalizacji*, PWN, Warszawa 1998

Wanda Nowara

INFLUENCE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS ON NATIONAL INCOME OF THE HOST COUNTRY

Summary

The article presents the influence of foreign direct investments (FDI) on economic growth and national income which is its synthetic measure. The influence of FDI on economic growth may be of multiple nature and the role of investments depends, to some extent, on the assumed theory. Foreign investments can make the income more dynamic through filling in the gap of internal savings, increasing domestic investments and, influencing the domestic investments, they can trigger multiplier changes in the income and bring revenues to the state budget. On the other hand, the FDI restrict the growth of national income if they push out domestic investments or cause a decline in the profits of the domestic investors. Moreover, they influence the national income through the calculus of goods and services. Many problems are caused by the way of measuring the income or its increase caused by foreign investments. The analysis of methodologies applied and the results obtained indicates that a good model has not been worked out yet although the existing models provide information which is useful in the assessment of FDI inflow and how they contribute to competitiveness of the economy.